

הגדת קורן לפסח

הגדת המנהגים

בשילוב כל מנהגי עדות ישראל

דברי מבוא מאת נשיא המדינה

הגדת המנהגים
בשילוב כל מנהגי עדות ישראל



הוצאת קורן ירושלים

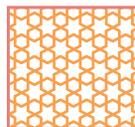
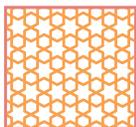


הגדת קורן לפסח

הגדת המנהגים

בשילוב כל מנהגי עדות ישראל

הוצאת קורן ירושלים



הגדת קורן לפסח
הגדת המנהגים בשילוב כל מנהגי עדות ישראל

*The Koren
Minhagim Haggada*

© כל הזכויות על ההגדה של פסח
שמורות להוצאת קורן ירושלים בע"מ
ת"ד 4044 ירושלים 9104001
טל' 02-6330530 פקס' 02-6330534

POB 8531, New Milford, CT 06776-8531

koren@korenpub.com

עיצוב גרפי: נופר דסקל

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי,
מכני, או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא

מסת"ב 7-30-7760-965-978 ISBN
נדפס בישראל 2019 Printed in Israel



נשיא המדינה

ירושלים, י' באדר א' תשע"ט
15 בפברואר 2019

לעורכי והוגי הגדת המנהגים ולכל בית ישראל

כאשר סבי זקני, ר' יושע ריבלין, בנה את בית הכנסת הראשון מחוץ לחומות, התעוררה השאלה באיזה נוסח יתפללו, ספרד, אשכנז, או עדות מזרח בימים ההם, המאבקים על הנוסח, פירקו משפחות וקרעו קהילות. אפילו השלטונות הטורקים והבריטיים, היו מעורבים לעתים, מתוך ניסיון להכריע בין סכסוכי נוסח. סבי זקני, יחד עם חבריו, הכריעו שבבית הכנסת הראשון מחוץ לחומות, יתפללו בנוסח תפילה מאוחד. נימוקו היה: "נוסח תפילה מאוחד" שווה בגימטריא ל"בנין ירושלים".

ההגדה המוצעת לפנינו ממישיכה ותורמת לבנין ירושלים בחיבורם של המסורות, המנהגים והנוסחים השונים יחדיו. כך יכולים לשבת לשולחן הסדר כל שבטי ישראל, וכך אנו שותפים לא רק לתקוה ולתפילה לירושלים הבנויה אלא גם לבנייתה בפועל כירושלים של מטה וירושלים של מעלה.

בברכת חג כשר ושמח,

דאובן רובין (רובין) ריבלין
ירושלים

הקדמה

לפני 3331 שנים שיבש אלוהים את מערכות הטבע כדי לשחרר את עם ישראל להיות עם חופשי, עם החופשי לספר לעצמו, לילדיו ולעולם כולו שיש אלוהים שברא את מערכות הטבע האלה. יש סיבה אחת עיקרית שמשפטים אלה נשמעים מובנים מאליהם היום והיא שאנחנו, עם ישראל, אותו עם ישראל שקיבל את זהותו הלאומית לפני 3331 שנים, מתכנסים בכל שנה לספר זאת. כל עוד נמשיך להתכנס, הדברים יהיו לנו כה ברורים עד שאולי נרגיש שמיותר להתכנס לשם כך. אולם אם נפסיק להתכנס – ספק אם יהיה מי שיצליח להעלות על דעתו שמציאות פלאית כזו אפשרית בכלל. כל ישראלי בכל דור ודור מדגיש לעצמו, לילדיו, ולנוכחים אצלו בשולחן ליל הסדר, שעם ישראל שהתחיל את דרכו בצאתו ממצרים, זהו אותו עם ישראל שחי וקיים, שמסב יחד מסביב למצות ולמרור, ושכולנו חלקים המרכיבים אותו. היציאה ממצרים, הצעד הראשון של עם ישראל כעם, היא הפרק הראשון בסיפור הלאומי שלנו, ואחרי פרקים רבים שמתועדים בתנ"ך ובספרי קורות ישראל, אנחנו כיום, במעשינו בכל יום ויום ובהסבתנו סביב שולחן הסדר, מהווים את הפרק הבא בסיפור הזה. במקרא יש פרקים המופיעים זה אחר זה ברצף, כתיאור כרונולוגי של האירועים. אך יש גם פרקים המתארים אירועים שקרו באותו הזמן, במקומות שונים. כך גם בקורות ישראל שלאחר תום עידן התנ"ך – הפרקים של הסיפור הלאומי שלנו התרחשו במקביל באלפי ערים וכפרים, בספינות וברכבות, ותחת רוב השליטים שמלכו ביוון-אסיה באלפיים השנים האחרונות. מתוך קטסטרופה היסטורית, כדברי הסופר ש"י עגנון, גלה ישראל מארצו והתפור לכל קצוות תבל, ובחיק מחשבתו הידועה כי יש אלהים שברא את מערכות הטבע, שגאל אותנו בעבר ויגאל אותנו גם בעתיד. וכל קהילה וקהילה וכל יהודי בודד, כשידיעה זו מלווה אותם כל העת, פגשו בתרבות המקומית, הכירו את ערכיה והתמודדו עם האימונים הפיזיים והרוחניים שעלו ממנה. לעתים אימצו מדרכי המקום, ולעתים עמדו והתנגדו מפני חלחול רוח נכר קלוקלת אל מקדש ביתם. ואולי החשוב ביותר, בגלל הרצון השורשי שלהם להמשיך לספר לצאצאיהם ולעולם כולו את סיפור גאולת ישראל, הם גם השתמשו בשפה התרבותית המקומית לטבא את הסיפור הזה, כפי שלא יכול היה להתאפשר קודם הגלות. כל ההנהגות האלה, הבחירות הקטנות של כל יהודי בכל מקום, הן תרכיב המנהגים האדיר שנוצר לאומה שלנו. דומה הדבר לנווד שבאמתחתו זרעי גפן מצוינים ומשובחים שנאספו מאותו הכרם הראשון שנטע נח בצאתו מן התיבה. הוא התהלך בעולם ולאורך ההיסטוריה, ובכל אתר ואתר שישבת שם טמן זרע אחד. בני המקום טיפחו את הגפנים בשיטות המיוחדות למקום, המותאמות לתנאי המקום ולמידת המרץ של בני המקום. אחרי עידן של צמיחה והבשלה, דרכו בני המקום את הענבים והכיניו יין, והפקידו אותו בבקבוקים רבים. עבר אותו הנווד שנית ואסף לו עשרות אלפי בקבוקים. היין הופק מאותם הזרעים, זרעים בהם כמוסות אותן ההוראות הנלחשות לנבט כיצד להשתרע ולשלוח שריגים, ואילו פירות להוציא – אולם הזרעים ינקו ממשאבים אחרים לחלוטין ועברו טיפוח שונה בתכלית. לצד כוס יין העשוי מהכרם המקורי של נוח, מוג לו הנווד כוסות קטנות מכל יין ויין, וטעם. כל היינות היו צאצאים של היין הראשון, אך הם העלו חינוך על שפתנו האדומות – אילו צאצאים עם קריצה. בכל יין היה שדרוג ייחודי, או הברקה חדשה, יין בעל מבטא ייחודי, יין בעל לבוש מיוחד.

כך ביטא כל יהודי את יהדותו באופן אחר וסיפר את הסיפור הלאומי בשפת המקום. כעת, שעדה שוכינו להתכנס מכל הגלויות בארץ האבות, לא זו בלבד שאנו חוזרים לשורשים – אנו מאפשרים לשורשים להתפעל מההישגים ומהחידושים של הענפים הרבים, שלא העלו על דעתם שניתן להצמיח כך את עץ ישראל. יש לנו הזכות להסב בליל הסדר עם נציגים מעדות ישראל השונות, משפחה ומשפחה בקיבוץ הגלויות הפרטי שלה. אנו יכולים לטעום את הטעמים השונים בארבע כוסות יין, או לשמוע את הסיפורים השונים שנקמו במקומות אחרים ובזמנים שונים. אולי בן עדה מסוימת יחוש שטעמה של עדה אחרת ערב לחיכו, אולי בת קהילה אחת תתפעל ותתרגש לשמוע את סיפור הגאולה באותו האופן שמספרים דווקא בקהילה רחוקה מאוד משלה. יש לנו האפשרות ליהנות מהגיוון האדיר שיש במנהגי ישראל לא רק על פי חלוקה גיאוגרפית או נסיבתית, אלא גם על פי נטייה נפשית אישית.

ביצירת הגדה זו עמלנו במשך שנתיים במלאכת הנדידה והאיסוף בין כל קהילות ישראל במטרה לכנס את כל המנהגים ולהגיש אותם למסובים בליל פסח. אנו תפילה שההיכרות עם הגיוון המפואר של מנהגי עדות ישראל תוביל לקירוב של הלבבות, ותסייע לקורא בהגדה להרגיש כאילו הוא מסב לשולחן עם "כל קהל עַדַת יִשְׂרָאֵל" (שמות יב בתיאור קרבן פסח).

ינון חן ליקט את כל מנהגי ישראל בליל הסדר לצורך ההגדה. כדרשת חכמים בהגדה (עמ' 34). אנו משתמשים בביטוי "כל מנהגי ישראל" להביא בחשבון את המנהגים שנלמד עליהם בעתיד, בזכות קוראי ההגדה שיכתבו לנו על מנהגים שחיסרנו. נודה מאוד למי שיכתוב לנו בנושא זה, ובכך נוכח לנצור בהגדה זו דרכי ביטוי נוספות של סיפור הגאולה. את המנהגים מלווים דברי הרחבה. אפרת גרוס עברה על כל ההגדה ושיפרה את סגנון הדברים בטוב טעמה. נופר דסקל עיצבה ביד אמן את ההגדה כולה. רינה בן גל ואליהו משגב ליוו את העיצוב בכל השלבים, ואבישי מגנצא אמן על ההפקה.

תודתנו לכל אלה שאישרו לנו להשתמש בתצלומים שברשותם: המרכז לתיעוד חזותי ע"ש אוסטר, מוזיאון העם היהודי בבית התפוצות; ארכיון התמונות ע"ש שושנה ואשר הלוי, יד יצחק בן צבי; הארכיון הציוני המרכזי; מוזיאון ישראל, ירושלים; ארכיון יד ושם; הרב מנחם ולדמן; אוסף התצלומים הלאומי; Jewish Historical Society of Southern Alberta. אין זה פלא, אם כן, שחג הפסח הוא המועד הנחגג ביותר בעם ישראל. מעבר לרצון הכן של כל ישראלי להיות שייך במוצהר לעם ישראל, ולהכניס את ילדיו תחת כנפי האומה, יש כאן חשיבות בעבור הסיפור עצמו, שמתרחב ומשתכלל עם כל פה שמספר את הסיפור, עם המבטא של המספר, בהתאם לאופי שלו, ומתוך העולם הפנימי שלו.

שְׂאֵי סָבִיב עֵינֶיךָ וְרָאִי כָּל־מַעֲשֵׂי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ בְּיַד מִצְרָיִם וּבְמִצְרָיִם עַל צֵד תִּתְאַמְנָה. (ישעיה ס, ד)
מִי אֵלֶּה כָּעֵבֶר תְּעוֹפִינָה וְכִיּוֹנִים אֵל אֲרֻבְתֵיהֶם. (שם פסוק ד)
וְעַמְּךָ כָּל־צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ נֶצֶר מִטְעֵי מַעֲשֵׂה יְדֵי לְהִתְפָּאֵר. (שם פסוק כא)

יהושע מילר, עורך ראשי
הוצאת קורן ירושלים

הגדה של פסח

11	ביעור חמץ
11	עידוב תבשילין
14	סימני הסדר
16	קדש
20	ורחץ
20	כרפס
20	יחץ
27	מגיד
72	רחצה
72	מוציא מצה
74	מרור
74	כורך
76	שלחן עורך
78	צפון
80	ברך
90	הלל
104	נרצה
121	שיר השירים



ביעור חמץ

אור לארבעה-עשר בניסן (ואם חל בשבת – אור לשלושה-עשר) בודקין את החמץ לאור הנר.
לפני הבדיקה מברכים:

הַנְּנִי מוֹכֵן וּמוֹמֵן לְקִיּוֹם מִצּוֹת עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה שֶׁל בְּדִיקַת חֲמֵץ
לְשֵׁם יְחִוּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְיִנְתָּה עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנִעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.
וְיֵהִי נֶעֱם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָהּ:
תהלים צ

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בְּעוּר חֲמֵץ.

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאַכָּא בְּרִשׁוּתֵי
דְלָא חֲמַתָּה וְדְלָא בְעֵרְתָּה
לְבָטִיל וְלֵהוּי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא.
אחר הבדיקה
אומר:

ערב פסח שחרית, בשעה החמישית של היום, שורפים את החמץ.
לפני שריפת החמץ אומר:

הַנְּנִי מוֹכֵן וּמוֹמֵן לְקִיּוֹם מִצּוֹת עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה שֶׁל שְׂרֵפַת חֲמֵץ
לְשֵׁם יְחִוּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְיִנְתָּה עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנִעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.
וְיֵהִי נֶעֱם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָהּ:
תהלים צ

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאַכָּא בְּרִשׁוּתֵי
דְחֲמַתָּה וְדְלָא חֲמַתָּה, דְּבְעֵרְתָּה וְדְלָא בְעֵרְתָּה
לְבָטִיל וְלֵהוּי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא.
אחרי שריפת
החמץ מבטלו
בלבו ואומר:

עירוב תבשילין

בחוץ לארץ, אם חל ערב פסח ביום רביעי, עושים עירוב תבשילין.
נטילים מצה ותבשיל ואומרים (רמב"ם, יום טוב פי' ה"ח; טור ושו"ע, אר"ח תקכו):

מְבִרְךְ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצּוֹת עֵרֹוב.

ואומר:
בְּדֵן עֵרֹובָא יְהֵא שְׂרָא לָנָא לְמִיפָא וְלִבְשָׁלָא
וְלֵאֲטָמְנָא וְלֵאֲדִלְקָא שְׂרָגָא וְלִמְעַבְדַּ כָּל צְרָפְנָא
מִיּוֹמָא טָבָא לְשִׁבְתָּא לָנוּ וְלְכָל יִשְׂרָאֵל הַדְּרִים בְּעִיר
הַזֹּאת.





מנהגי קערת הסדר

בקהילות רבות מצפון אפריקה נהגו לסבב את קערת הסדר מעל ראשיהם של כל הנוכחים, ואומרים: "בְּקְהִילוֹ יֵצְאֵנוּ מִמְצָרִים - לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם; בְּבְהִילוֹ יֵצְאֵנוּ מִמְצָרִים, הָא לַחֲמָא עֲנִיא בְּנֵי חוּרִין". ויש קהילות שבהן נוהגים לעשות זאת אחרי הקידוש.

ייתכן שמנהג זה מתקשר לאחת המשמעויות של המילה 'פסח'. בכמה מקומות בתנ"ך פסיחה איננה דילוג מעל משהו אלא היא שהייה או ריחוף מעל משהו. בלילה זה הקב"ה שהה מעל כל בתי בני ישראל במצרים, כן אנו במרוצת הדורות בליל הסדר חשים את רוח ה' המרחפת מעלינו ומעל בני משפחותינו. יש מסבירים שהמנהג משקף את עמוד הענן, שאף הוא ריחף מעל ראשי ההולכים במדבר.

בחסידות חב"ד מקפידים שתהיה קערת סדר אישית לכל אחד מבני המשפחה, לעתים אף לקטנים, במקום קערה אחת סמלית לכולם.

ייתכן שבחב"ד יש לקערת הסדר אופי תכליתי יותר, ולפיו כל אחד מן המטובים משתמש בתכולתה של הקערה. זאת לעומת המנהג לשים קערה אחת, שהוא סמלי יותר.

בחסידות חב"ד מניחים על שולחן הסדר שלוש מצות קעורות, מעין כלי קיבול, ומפסיקים בין מצה למצה במפה.

שלוש המצות הן כנגד כוהן, לוי וישראל: התחתונה היא של ישראל, מעליה של הלוי ומעליה של הכוהן. הרבי מלוביץ' הביא טעמים נוספים: שלוש המצות רומזות לשלוש סאין קמח סולת שביקש אברהם אבינו משרה להכין למלאכים שבאו לבקרו; בשלוש המצות יש זכר לשלושה הררי עולם – אברהם, יצחק ויעקב.

בקהילות לוב וגרוזיה מניחים בקערה ביצים כמניין הנפשות בבית, ולאישה בהיריון מייחדים שתי ביצים. גם **בקהילות פולין** מקפידים לאכול ביצים.

ליל הסדר חל באותו היום בשבוע שבו חלים שבעה-עשר בתמוז ותשעה באב. צומות המציינים חורבן עתידים להפוך לימי שמחה על השלמת הגאולה, וכל עוד אנו יושבים בחג המציין את הגאולה הראשונה ואנו חסרי ודאות באשר לזמנה של הגאולה האחרונה, ראוי לציין זאת באכילת מאכל אבלות, ביצים. ובליל הסדר אכילת הביצים מזכירה לנו, שאומנם נגאלנו ממצרים אך טרם הגענו אל הגאולה השלמה.



שחזור של ליל הסדר כמנהג יוצאי תימן

קדש / ורחץ / כרפס / יחץ
מגיד / רחצה / מוציא מצה
מרור / כורך / שלחן עורך
צפון / ברך / הלל / נרצה



בקהילות תימן אין קערת סדר אלא מעטרים את השולחן כולו בירק סביב, ובמרכזו מניחים את שאר מאכלי הסדר.

פסח הוא חג האביב, והזיקה בין החג של לידת העם לעונה שבה הטבע מתחיל לפקוח עיניים, מהותית כל כך ביהדות עד שהפכה להיות העוגן של לוח השנה העברי בלוח השנה השמשי. בעונה זו יש תזמורת של צמיחה והמלטות, ובהקשר הלאומי שלנו – זכייה בתואר 'עם'. לצד תואר זה – תפקיד, משימה בעלת זיקה לאומות העולם ולטבע בכללותו.

בקהילות אשכנז רבות אבות המשפחה נוהגים ללבוש 'קיסל', חלוק לבן, בליל הסדר.

גם רבים מיוצאי צפון אפריקה נוהגים ללבוש גלימות לבנות ארוכות בליל הסדר.

את ה'קיסל' נוהגים בני קהילות אשכנז ללבוש בעוד שלוש הזדמנויות: חזן ביום כיפור; מוהל בברית מילה; וחתן בשעת החופה. בשלושתן קיימת זיקה לתענית – יום כיפור הוא הצום היחיד המוזכר בתורה; בערב פסח מנהג בכורות לצום מהבוקר עד לשתיית כוס הברכה בליל הסדר; וחתן בערב חופתו נוהג לצום מהבוקר עד לשתיית כוס הברכה עם רעייתו מתחת לחופה. מעמדים אלה – מהותם כריתת ברית, וראוי לגשת אל ברית מתוך זיכרון אישי, פיכחות וטהרה, ואלה מסומלים בחלוק לבן ונקי. בצפון אפריקה נהגו ללבוש גלימות לבנות שהן לבוש פאר המסמל חירות.

בקהילות רבות נוהגים לחלק לילדים ממתקים ומתנות בליל הסדר.

בתקופת המשנה רבי עקיבא היה נוהג לחלק לילדים אגוזים וממתקים כדי שיישארו ערים בליל הסדר. עד היום רבים נוהגים לחלק לילדים ממתקים וצעצועים בערב פסח ובמהלך ליל הסדר, כדי שיישארו קשובים ויספגו את המורשת הלאומית שאנו מבקשים להוריש להם.





מוזגים כוס ראשון, נוטלו ביד ימינו ומקדש (בשבת מוסיפים את המילים בסוגריים):

הִנְנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקִיּוֹם מִצֹּת כּוֹס רֵאשׁוֹן מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת
 לְשֵׁם יְחִוּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְנֵתָה עַל יְדֵי הַהוּא טְמִיר וְנַעֲלַם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.

בשבת אומרים:

(בלחש: וְיִהְיֶה-עֶרֶב וְיִהְיֶה-בֹקֶר) בראשית א

יּוֹם הַשְּׁשִׁי: וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
 מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:
 וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יּוֹם הַשְּׁבִיעִי, וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ, כִּי בּו שָׁבֹת מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ,
 אֲשֶׁר-בְּרָא אֱלֹהִים, לַעֲשׂוֹת. (בראשית ב)



סברי מרגן

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר
בָּנוּ מִכָּל עַם, וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לְשׁוֹן, וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְתַתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (שְׁבֻתוֹת לְמִנוּחָה

ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חַגִּים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן, אֵת

יוֹם (הַשְּׁבֻת הַזֶּה וְאֵת יוֹם) חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה

זִמְן חֲרוּתֵנוּ (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא קֹדֶשׁ

זְכוֹר לִיציאת מצרים, כִּי בָנוּ

בְּחִרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ

מִכָּל הָעַמִּים, (וְשֻׁבֹת)

וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁךָ

(בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן)

בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הַנְּחַלְתָּנוּ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מִקְדֵּשׁ (הַשְּׁבֻת ו) יִשְׂרָאֵל וְהַזִּמְנִים.



ליל הסדר במיניאפוליס, ארה"ב 1915

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ.

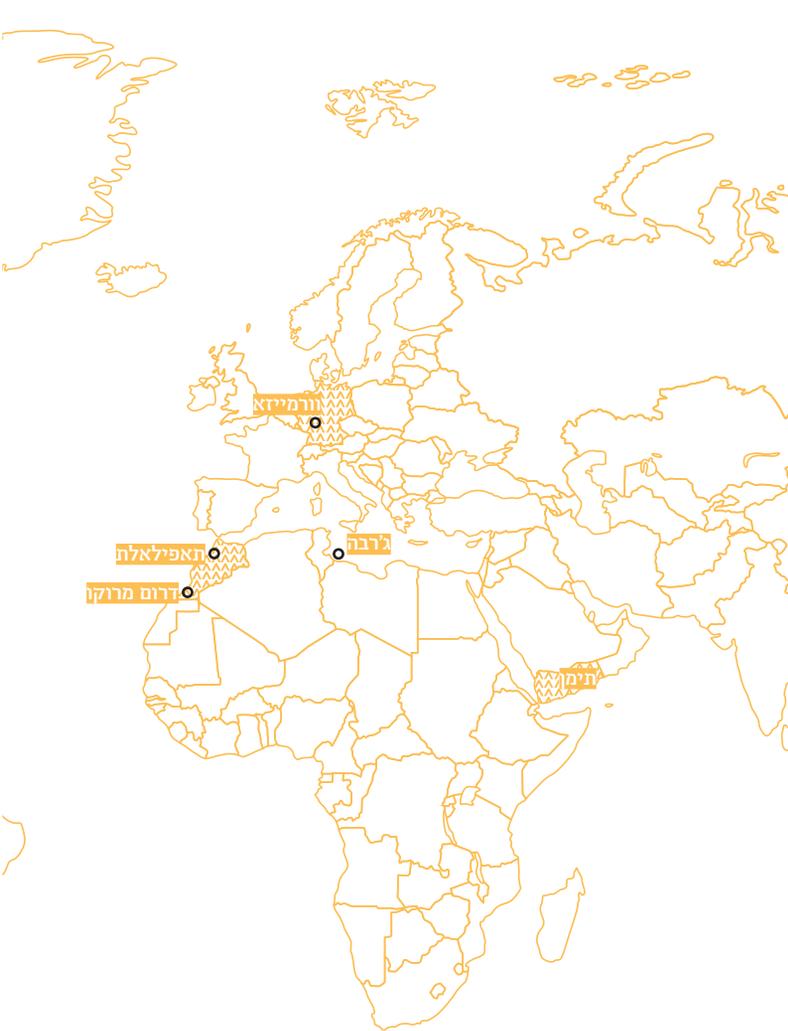
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחַל
בֵּין אֹר לְחָשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים
בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה
בֵּין קֹדֶשׁ שַׁבָּת לְקֹדֶשׁת יוֹם טוֹב הַבְּדֻלָּת
וְאֵת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשִּׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קֹדֶשׁת
הַבְּדֻלָּת וְקֹדֶשׁת אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקֹדֶשׁתךָ.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָשׁ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
שֶׁחַיֵּינוּ וְקִיּוּמֵנוּ וְהַגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה.

שותים בהסבת שמאל



משפחה מעולי חבאן, תימן, מדגימה את ליל הסדר, תל אביב 1946



בני קהילת וורמיזא נהגו להכין גביע יין נוסף לאורחים.

כיוון שבעל הבית עומד להכריז "כל דכפין ייתי וייכול" ראוי להכין גביע יין נוסף לאורחים. מתוך אותה נכונות פנה להכניס אורחים בלילה של אחדות, יש שנוהגים לצאת לרחוב לחפש אנשים שאין להם היכן לערוך את הסדר.

בקהילות תימן, ג'רבה, דרום מרוקו ותאפילאלת נוהגים לשלב פיוט ארוך ("תרומה הבדילנו") בברכת הקידוש. פיוט זה מופיע כבר בסידור רב סעדיה גאון.





ורחץ



מביאים לבעל הבית מים, נוטל ידיו ואינו מברך.

כרפס

נוטל מן הכרפס פחות מכוית, טובלו במי מלח או בחומץ ומברך (מכוון לפטור בברכה זו גם את המרור):

**בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
בוֹרֵא פְרֵי הָאֲדָמָה.**

אוכלים בלי הסבה ונותן למסובים.



יחץ



מחלק את המצה האמצעית לשני חלקים.
מצפין את החלק הגדול לאפיקומן,
ומחזיר את החלק הקטן לבין שתי המצות השלמות.



בחלק מהקהילות ה'כרפס' הוא סלרי, ובאחרות – פטרוזיליה. בקהילות אשכנז אוכלים תפוח אדמה מבושל, צנון או בצל, ויש האוכלים שומר. בקהילות כורדיסטן נוהגים לטבול את הכרפס במיץ לימון. בקהילות תימן נוהגים כדעת הרמב"ם – לקחת מן הכרפס כזית ויותר ולטבולו בחרוסת מדוללת בין.

הכרפס מעורר תיאבון, מרגיע את הבטן לקראת 'מגיד' והוא ירק ניטרלי טבול בנוזל מלוח, חמוץ או מתוק. ייתכן שריבוי המנהגים שבכרפס הוא התמצית, או התקציר, של סיפור ההגדה המתחיל בגלות ומסתיים ביציאה לחירות. אלא שבתקציר הכול קורה ביחד, וכמו בחוויות עוצמתיות במציאות הכול מעורבב והחוויה הראשונית היא של בהלה ובלבול. רק בקריאת ההגדה בליל הסדר מפרקים את החוויה לגורמים כדי להבחין בשלביה השונים. כלי זה להבחנה בשלבים השונים יכול להיות לנו לעזר בחוויות שמנקודת מבטנו הן מעורבות ומבלבלות אך בעלות פוטנציאל להיות עוצמתיות ומעשירות.

יש הנוהגים לשבור את המצה כך שהשברים יצאו בצורת האותיות וא"ו ודל"ת.

בחסידות חב"ד שוברים את המצה האמצעית לחמישה חלקים, והחצייה עצמה נעשית תחת כיסוי המצות, כך שאינה נראית לעין הנוכחים. את האפיקומן מסתירים בין כריות ההסבה.

השם 'צפון' חל לא רק על חתיכת המצה ששמורה לסוף הסעודה, אלא גם על עצם השבירה של המצה. למרבה הפלא, 'שבירה' ביהדות מבטאת שני דברים כמעט הפוכים – חורבן ואובדן בהריסת דבר שלם, וכן התחדשות ומקוריות בעובדה שנוצרים בכל שבירה קווי חצייה ייחודיים שאינם ניתנים לתכנון מראש או לחיקוי. נדמה שבסיפור הגאולה האישי והלאומי שלנו גם האובדן וגם ההתחדשות נקבעים מפי מרום בלא ידיעתנו.

'יוצאי מרוקן' נוהגים לומר כאן קטע בלשון הערבית המקביל בין חציית המצה לחציית ים סוף ביציאת מצרים, ונושאים תפילה על הגאולה.

האם מתאים להזכיר את סוף הגאולה, קריעת הים, עוד לפני תחילת 'מגיד' והסיפור המתחיל בעבדות? ואולי נכון להצביע על המסגרת שנוצרת ב'יחץ'. השבר הקטן נשאר גלוי על גבי השולחן, הוא החלק שגלוי במהלך סיפור יציאת מצרים. את השבר הגדול נזכה לגלות רק בסוף, אחרי הסיפור ואחרי אכילת המצה והסעודה. את החלק הקטן אנחנו אוכלים כלחם עוני, זוהי המצה שאנו אוכלים בפעם הראשונה לאחר שנה, בעודנו רעבים אחרי 'מגיד', בחיפזון וממקום נפשי נזקק. את החלק הגדול אנחנו אוכלים בסוף הסעודה, על השובע, אחרי אכילת מצה וכשאנו שמחים ודשנים, עם הפריבילגיה לאכול מצה המעוררת זיכרון של ישועה, שה' הציל אותנו בעת נשיאת עינינו אליו – 'לחם אמונה'. והפלא הגדול הוא שאלה שני שברים של אותה המצה השלמה. השאיפה היא לחיות באמונה בשעת עוני ולהתחבר לזיכרון העוני בשעת רוויה.



ליל הסדר, בוכרה, שנה לא ידועה



מנהגי האפיקומן – הצפנתו, חטיפתו, חיפושו – רווחים מאוד בקהילות ישראל, והם חלק עיקרי בחוויית ליל הסדר. מנהג עתיק זה יסודו כפי הנראה בתקופת המשנה לפני כאלפיים שנה (פסחים קט ע"א: "חוטפין מצות בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא יישנו" שלא כרש"י שם). ומהותו להשאיר את הילדים דרוכים, ערניים וקשובים לסיפור הגאולה באמצעות יצירת התרחשות מעניינת.

ייתכן שיש רובד עומק במנהגים אלה – המעשה הפשוט של חציית מאכל והטמנתו לזמן מאוחר יותר הוא מעשה האופייני לאדם עני, החושש שמא לא ימצא אוכל בעתיד. לאדם כזה אין צורך בטקסיות של מאכלים שלמים, כי הוא עסוק בהישרדות, האוכל מעניין אותו רק כי הוא צריך לשרוד. לעומת זאת, בליל פסח מי שמטמין ומי שלבסוף יוציא את המצה הוא אמנם אותו אדם, אך ממצב נפשי שונה בתכלית. בסמוך להצפנה יש הזמנה לרעבים להצטרף לסעודה, רעבים באמת שיזכירו לנוכחים איך נראה אדם שזקוק לאוכל רק כדי לשרוד. לעומת זאת, במציאת המצה בסיום הסעודה החגיגית, לאחר סיפור חלק הגאולה בהגדה ותחילת אמירת ההלל, המצה נאכלת על השובע בהסבה טקסית, אכילה מיותרת שאינה נצרכת. משל לעשיר שאחרי כל סעודה מפוארת היה מבקש לקנח בשברי קרקרים, שהיה שומר לעצמו בקנאות בהיותו עני דלפון, וזאת כדי שיוכל לזכור מאין בא ולהיכן ה' רומם אותו. כן אנחנו בליל הסדר נזכרים בדלותנו שהייתה בראשונה, ומכירים בחסד ה' שהביאנו להיות בני חורין. עומק הצער על מציאות של אביונות הופכת לשיא של שמחה על רוב ברכה, וצער ושמחה אלו נחווים כאחד ומגבירים זה את זה מפאת הקוטביות שבהם.

קוטביות זו קיימת בעוד מקומות בליל הסדר – אנו מטבילים את הירק ב'כרפס' במים מלוחים ואת המרור בחרוסת מתוקה, ואת זה ואת זה פוטרים באותה ברכת 'האדמה', ובכך מערבים במכוון בין דמעות של עצב ודמעות של צהלה. בניגוד לעמים אחרים המציינים את ראשיתם בניצחון כביר במלחמה או ביצירת הסכם מלכד בין גיבורים בעלי חוסן, עם ישראל מדגיש דווקא את ראשית לאומיותו בתור עם של עבדים, ובוחר להעלות על השולחן לחם עוני ומרור. ואולי זהו סוד חוסננו, שאנו מבינים שקיומנו תלוי בישועה ממרום ולא בכוחנו ובעוצם ידינו, ושאנחנו יודעים מהו מצב של דלות ושל חוסר כול, ולכן אנו מזדהים עם הרעבים וחובה עלינו להזמין לשולחננו, גם בשעה שהוא ערוך בכל טוב. לעומת זאת, עמים אחרים בוטחים בחילם וחוגגים את תקומתם העוצמתית, וממילא בחלוף עוצמה זו ייעלם העם.

גם בסיפור הלאומי הכללי שלנו וגם בסיפור האישי של רבים מגיבורי עמנו הראשית היא מגונה, דלה וירודה, אך ההמשך משובח ומפואר. למשל, שושלת המלוכה של יהודה בנו של יעקב, שראשיתו בקשר מורכב בין יהודה וכלתו תמר; המוצא המשפחתי של פינחס הכהן הגדול, שאמו הייתה נצר למשפחת עובדי עבודה זרה; ראשיתו של דוד הרועה שכלל לא נספר בין בני ישי, ועוד רבים מחכמי האומה, שהיו בני עניים או בני גרים. עם ההוצאה של המצה הצפונה בסוף הסעודה, עצם ההטמנה שלה מקבלת תוספת משמעות – מלבד הטמנה דלה והישרדותית של עני מלא בדאגה, יש כאן הטמנה יקרה המשמרת נכס לדור הבא. הכרה במוצא הצנוע והתלותי של האומה שלנו היא שתבטיח את חוסנה הנצחי.





יוצאי עירק נוהגים שאבי המשפחה עוטף את האפיקומן במטפחת משי. הוא קושר אותו באלכסון על חזהו או על גבו של הילד הקטן ופוקד עליו לשומרו היטב. במשך כל זמן הסדר מנסים הנוכחים 'לגנוב' את האפיקומן מן ה'שומר' והוא מסרב להירדם או להרפות משמירתו.

במנהג זה נראה שהזהות הלאומית שלנו כעם, סיפור היווצרותנו והברית שלנו עם ה', הם מה שהאפיקומן מסמל. תפקיד השמירה על זהות זו מועבר לדור הבא, ואף שרבים העמים והצרים שינסו לטשטש את זהותנו או לדכא את רוחנו, תפקידנו להישאר דרוכים ונחושים, ולהשלים את הסיפור שהתחיל בגאולת מצרים.

יוצאי כורדיסטן נוהגים שעורך הסדר מוסר את האפיקומן דווקא למכובד שבנוכחים, ועליו למצוא דרך להדק על עצמו את האוצר הזה ולשומרו היטב.

ייתכן שיש כאן זיקה למצבים שבהם גורל עמנו או גורל חלקו הגדול היה תלוי באדם אחד – יעל אשת חבר הקיני, שעה שאויב ישראל ניצב מולה; אסתר המלכה, שעה שמרדכי בישר לה על האיום שרוכץ על עמה; אלעזר המכבי, שעה שצבא יוון בדרכו לירושלים והוא מעכבו בגופו. ברגעים אלה גורל רבים תלוי במעטים, וממעטים אלה נדרש להכיר בכך שלמעשיהם יש השלכות היסטוריות כבדות משקל.

בקהילות אשכנז נוהגים שאבי המשפחה מחביא את האפיקומן בזמן ששאר הסועדים אינם מסתכלים. לאחר מכן הילדים עורכים אחריו חיפוש יסודי. המוצא זוכה לפרס כמבוקשו, או לחלופין מחזיק את האפיקומן כערוכה עד שיובטח פרס לכל הילדים הנוכחים.

במהלך ההיסטוריה ואף כיום במקומות רבים בעולם היו וישנן משפחות יהודיות שהחביאו את מורשתן היהודית. עובדת היותנו עם שראשיתו דל, טיבו מוסרי (בתקופות שבהן מוסריות נתפסה כחולשה) ואופיו מהודק (בחברות שבהן קראו לערכים אוניברסליים מטשטשי מגדר ודת) היו למשפחות אלה מקור לבושה או לניכור מהסביבה, ולכן הן ביקשו לחסוך את אלה מילדיהן. במקרים רבים ענפי משפחה אלה כרתו את עצמם מעץ האומה. אך היו גם ילדי הדור הבא שאחרי שנים רבות החלו לחטט בעברם של הוריהם או של סביהם וגילו או 'חטפו' בחזרה את הזהות שנחסכה מאיתם. יש ששבו לשחק תפקיד בסיפור הלאומי, ויש שהוריהם אף האירו להם פנים על כך. במנהג זה בליל הסדר יש מתן ביטוי לאחריות של הדור הבא למשוך אליו את חלקו בברית עם ה', ולא רק של הדור הקודם להעביר לו אותו.

בקהילות הונגריה יש הנוהגים שלאחר שהילדים גונבים את האפיקומן, המבוגרים יכולים לחזור ולגנוב אותו בחזרה, וכן הלאה עד שיידרש לאכילה בסוף הסעודה.

יוצאי לוב (ובחלק מקהילות אשכנז ותימן) נוהגים שאב המשפחה בוצע את המצה ונוטל את האפיקומן, עוטפו במפית, מניחו על כתפו וצועד לעבר פתח הבית באומרו: "זה זכר לאבותינו שיצאו ממצרים ומשארותם צורות בשמלותיהם על כתפיהם". לאחר מכן הוא מטמין את האפיקומן בין המפה לשולחן.

יוצאי גרוזיה נוהגים למסור את האפיקומן לאחד הילדים ואז כל הילדים יוצאים מהחדר ונכנסים אליו בחזרה כפליטים ממצרים, תוך כדי מתן סימנים וטיועונים שהם אכן יהודים. המבוגרים נעמדים ומקבלים את פניהם ואז פותחים בריקוד משותף.

מנהג זה אינו יכול שלא לעורר זיכרונות לאומיים של גלויות שונות, החל מגלות מצרים, דרך גלות יוון, ספרד, רוסיה וכלה בגלויות רבות, שבהן נשארו יהודים נאמנים לזהותם על אף המאמצים להרחיק מהם כל סממן דתי. יהודים אלה החזיקו בזיכרונות ובסימנים שהיו בידם עד יעבור זעם, כדי שיוכלו לשוב יום אחד ולרקוד יחד עם בני עמם.

בקהילות מארצות צפון אפריקה, תימן ועירק נוהגים לרקוד או להציג כשהאפיקומן ארוז כ"משארותם צָרַרַת בשְמלתם על נְשכמם" (שמות יב, לד).

בהצגה קטנה זו ישנה הזדמנות לחוות במעט את מעשה האמונה האדיר של אבותינו ואימותנו ביציאה ממצרים. היום, בעידן השפע שבו אנו חיים, אי אפשר לשאת את כל המזון שיש בחזקתנו על כתף אחת. עם ישראל עזב את הבית שלו ואת הביטחון שהיה לו במצרים, ובשק של מצות על גבו הוא נכנס למדבר השומם.

יוצאי כורדיסטן נוהגים שלפני אמירת הקושיות המבוגרים עורכים הצגה למסבים אל שולחן הסדר כאילו הם יצאו כעת ממצרים.

ייתכן שיש במנהג ההצגה פתרון לבעיה מובנית בליל פסח. אנחנו מעוניינים לראות את עצמנו כאילו אנחנו יצאנו בעצמנו ממצרים. כאילו אנחנו סבלנו, התייאשנו, זעקנו ונושענו בהתערבות אלוהית ישירה. אבל משום שהתיאור כבר מוכר לנו, הסיפור נשחק. לעומת זאת, מה שמתחדש בכל ליל סדר הם הילדים – במיוחד בפסח שנאכל למנוייו שבו משתתפות כמה וכמה משפחות, שיכולת ההבנה וההפנמה של ילדיהם גדלה משמעותית משנה לשנה, ובשבילם המבוגרים עושים הצגה בהתלהבות ולא באדישות. באופן זה, המבוגרים חווים בעצמם את יציאת מצרים שוב, כמו שחקן על במה שמזדהה הזדהות עמוקה עם הדמות שהוא מגלם.

יוצאי ג'רבה עוברים בין הבתים עם צרור זה שבו האפיקומן ומבשרים על ביאת המשיח.

ייתכן כי אדם שחי ברמת ביטחון כה גדולה, שחוה את ליווי ה' בכל מאורעותיו ובכל אשר הוא הולך, הוא עצמו כבר חווה גאולה ונותר לו רק לבשר לאחרים שאפשר לחיות כך.